

TÚNÓDÉS FÉL ÉVSZÁZAD FÖLÖTT

Éjszaka van, ablakomhoz simul a puha sötétség, a család régen alszik már, csöndes nyugalom telepedett a szobára. Hátamon szűri az inget október kapaszkodó levegője, a fűtés ideje még nem érkezett el. Széles barna asztalomon fehér márvány állványon Lenin bronzba vésett képmása. Mellette kecskelábakról nyújtózik időmérő hetykeséggel a soknyelvű naptár. Könyvek, kézirat és hivatali aktacsomagok rendetlensége csak annyi helyet ad, hogy a papír, ceruza megüljön szűkösen. A falak mentén egymással szemben, magasra ékelődő könyvszekrények. Mennyi szellemi erő sűrűsödött meg itt a polcokon; semmivel nem mérhető agyvelő és vér, ideg és izom őrlődött el a siring. Világot ébresztő zsenik, az emberiséget porba verő cézárak; tudományt, művészetet emelő elmék, silány észjárású firkászok; humánusot lehelő magánosok, vérengző hatalmasok mondandója megfér szépen egy-két szál hosszú barna deszkán. Belőlük áradó gondolatok váltakozó ereje, ma és holnap — értékük mérője. Formázzák, meg nem is, hogy az egymás nyomába hágó évek, századok, nemzedékek milliós, milliárdos tömegeit boronálták föld alá; alkotásuk maradéka, omladéka mutat kevés kis támpontot Alexandriától — Kamcsatkáig; Eiffeltől és Röntgentől már ismerhetők, mának valót. De meny nyien nem mutattak föl, nem hagytak hátra semmit, csak a természet szakadatlanágát a társadalomban — ivadékat, hogy új ivadékat teremtsen. Mennyire kevés a támpont a látszatra semmit hagyók világáról, munkájukról, gondolataikról, érzéseikről, ágyukról, asztalukról, hogy küzd a rekonstruáló tudomány a mai észszel felmérhető és elfogadható múltunk megközelítő följrajzolásán. (Nem a tegnapi, tegnapielőtti századokra utalok, bár itt sem könnyű a korhú rajz.)

A második sorban, falhosszan új kor formálásának, tudós-míves jelölgetésének „ólomszerűbe” öntött, könyvekbe kötött gondolati indítása; Marx és Lenin jelenalakító — jövőmondó szellemének parazsa-lángja olyan heves izzású most is, mint fél évszázada, a sikerrel járt első gyakorlati lépések idején; Lenin Októberén.

*

Tele tudóval fújunk friss levegőt, élesztő, tápláló oxigént e parazsra-lángra a világ minden pontjáról. Mindennapi életünk lángja ez. Azért terebélyesedik tüze-melege, mert a korábbi történelem „semmit hagyóinak” adott biztos, biztató életfogódzót. Nem tudtam én, hogy mi játszódott le Pétervárott, azt sem hallottam, hogyan beszélt Lenin, amit írt, ajánlott, csak később olvastam. Még csak nem is derengett bennem, hogy a pétervári tisztítófűz forgatta meg az én kis vászonhás életemet is; csak egészen prózain fogtam föl: megjött a szovjet hadsereg. Most majd másképpen lesz.

Mivel voltunk mi fölvertezzve akkor? Nem vallhattuk magunkénak Október szellemének ismeretét, elzárták tőlünk és nem is járt rá a gondolatunk, hiszen még az élet elején jártunk. Csak elvagyódásunk volt erős, töretlenül egészséges érzésünk hajtott cselekvően-várákozóan valami más iránt, mert borzasztó volt a háború előtt és alatt serdülőkorunk. Föltörő indulataink és kétségbe bukó kilátástalanságunk két életszálon mozgott.

Felnövünk és mi lesz velünk? Ügyszólván nincsen már egyetlen lépésünk, pedig még nem is járunk. Születésünk ketrecéből figyelünk a világra, de nem mozdulhatunk belőle. A létfenntartás ösztönét még csak lecsillapítottuk, de jelentkezett a fajfenntartási ösztön; a családteremtő gond, amelynek kilátástalansága sokunkat szívesen vitt a későbbi harctérre, hátha sikerül befejezni az alig kezdett életutat. Kilencen és tizenhárman egy ólnyi kis földes viskóban, ahol lassacskán alomszalma se jut elegendő a földön hálók alá. Hová hozzunk asszonyt vagy férjet, ebbe az idegbeteg, elcsigázott önsanyargató piszokfészekbe? Ki az, aki ide merne jönni borzadályos félelem nélkül? Akiben csak egy picinyke kis jóérzés van — hátat fordít. S akinek meg mindegy — az vagy az utcasarok prostitúciós üzletének fertőjében rothad el fiatalon, vagy a kocsmák és börtöncellák egyikében. Akiket meg már ennyire letaszított az élet, hogyan kapaszkodja-

nak ki elaljasult bűnpocsolyás világukból, amikor látják, hogy az érkezők száma szaporodik. Lehet-e szüksége jóérzésű embernek olyan életre, amelynek pszichában és bűzében pusztul el elevenen? Nem, jobb megválni tőle — ez a tisztességesebb! Vagy: inkább szembefordulni vele — eddig azonban kevesebben jutottak el.

Lent élni, olyan mélyen, ahová nem jut el egy szép, tiszta gondolat, olyannyira, hogy az igénye se jelentkezhessék. Morzsolni a napokat és éveket céltalanul, mint a macska vagy a kutya, mert hát a világra jöttünk. Életigényünk a fizikai lét nyomorú tengetéséig érjen és azon túl még annyi se, hogy a nevünket tisztességesen leírjuk? Azt a szót, hogy „emberek vagyunk” csak akkor halljuk és kapjuk, amikor a vékonyka kenyeret adó gazda megfizetetlen szívésségre szólít. Milyen örömmel csináltuk, mert egy pillanatra azt hittük, hogy a valóságban is „emberek vagyunk”. Tévelygően sülét sorsú volt az, aki föleszmélkedett és képes volt önmagát és környezetét megnézni, megmérni, és érezte, hogy innen nincsen kiút! S aki föltekintett, megértette, hogy ott a szellemi elmaradottság olyan fokú, mintha a múlt század elején járna ez az ország; a csulik meg a görögáborok tanyázó, adomázó világának szelleme „fényeskedik” fölöttünk. Ebből az emberből valamilyen formájú szembeszegülő, vagy csöndes kivándorló lett. Talán nem írható Krisztus urunk borszámlájára, hogy majdcsak annyi magyar él szerteszéjjel a világban, mint idebent. Pedig ez a falusi parlagi szellem — amely istenem, de elmaradott, semmirevaló volt — gúny tárgyává tette a nevét nehezen ceruzázót. Móra Ferenc ezt a tükröt három évtizeden által tartotta a „szellemi élet” arca elé, de hiába. A mély, sűrű tudatlanságba konzervált pór együgyűsége nem hatott meg, csak igen keveseket. Amikor sirniok kellett volna — nevettek az eléjük rajzolt pórfigurán, aki megjed, hogy őt teszik bele a „folyamatba”, azaz a folyóba.

*

Talán elég meggyőző igazolást kapott a fentiekben Október tétele, hogy az elnyomott és elnyomorodott proletár úgy issza eszméjét, mint aszályos föld a friss eső vizét. Teremtő erejűvé alakítja az ismeretekre vágyó elmét és tudatos egyéniséggé formál milliőkat. Hitet, életeszmenyt ad számukra, amelynek birtokában ezerszerre földuzzadnak lefojtott, céltalanul szétfolyó fizikai és szellemi alkotó energiák.

A fizikai nyomorúság szűnésének vágya nagy cselekedetek mozgatórugója volt (és az ma is), de vele egyenértékű az a valóságérzet, hogy „én is ember vagyok”. Megszabadulhatok a szellemi értéktelenség gyűrűjébe szorult, lenézett és ösztönös lényként kezelt viszonylataimtól. Kítágul észleleteim határa, értelmem fókuszára kerülnek eszmék és tudományos dolgok, és megkülönböztetést tudok tenni közöttük. Van egy megbízható ítéletalkotó mércém, amelynek segítségével képessé váltam arra, hogy igent és nemet mondhassak.

Micsoda mámoros öröm és egeket érő érzelmi kitorés ölelt át milliós magunkat, amikor Október szellemében megfürdöttünk! Kevesünk eszmélkedett akkor úgy, hogy illúziókkal tarkított úton futunk. Hogyan is vehettük volna észre? Eszünk, kezünk, lelkünk oly magas hullám- és munkaáradatban járt, hogy képesek voltunk megteremteni a semmiből, rongyokban, koszban — hit és remény nélkül —, fetregő masszából ép fizikumú és lelkű hazát. Október ellen fellépő intervenció bukása, s a cári háború útján lezüllesztett haza újjáteremtése, a Nagy Honvéd Hábóru sikere, s az elpusztított szovjet élet újjáépítése és a mi indulásunk, forradalmas-győzelmes diadalutunk Október eszméjében fogant.

Illúziók. Gyakran szemünkre vetik akkori nagy hitünket, amely mögött és alatt nem volt elegendő materiális tartalom, s hogy a hit önmagában nem elegendő hazát építő és formáló cselekedetekhez. Igaz, de tegye hozzá mindenki: ez a forradalmasan lobogó hit anyagi alapokat teremtett, megsokszorozta a lehetőségeket és a meglevőségeket. Így már értelmesebben szólhatunk az illúziókról.

Fölösleges objektív kritikusok figyelmébe ajánlani, hogy illúziók nélkül soha sem élt az ember, s amíg léte lesz ezen a bolygón, mindig magában hordozza a valóság és vágyai között húzódo illúziót. Mint ahogyan elpusztulna valóságérzetének hiányától, megsemmisülne illúzióinak vesztésétől. Az objektív lét talaján elveszíti az illúzió egyikét, hogy azután a következőt dajkálja. Tudatos törekvése, eszmei, szellemi ereje megóvja attól, hogy dőre illúziók között értelmetlenül tántorogjon. Nem akarom én a védekezés pajzsát magam elé tartani, amikor azt mondják, hogy az

illúziók voluntarista hajlataiban meg-megszorult ez a nemzedék. Valós állítás ez (más vonatkozásban még érintem). Mégis, amikor innen Október szellemét idézzük föl, idézésünk objektív tárgya a haza és a nép, amely egészségesebb, életképeesebb, hittel telibb, mint Október eszméinek hatása előtt volt.

Bármennyire is kálváriás-kanyargós volt is a mögöttünk levő hosszú út, kilométerkövei, szellemiségének jelzői október eszméjének életrealitását, alkotó, teremtető erejét mutatják és igazolják. Ezeknek a „tárgyi” bizonyítékoknak az ismeretében és birtokában meg-megújuló hittel valljuk: Október szelleme megváltó erejű szellem. Erzelmi vibrálásunk fölhalmozódó ismereteink arányában csillapul, de meggyőződésünk ereje, értéke ma is olyan, mint amikor összeismerkedtünk. S talán senki sem veszi érzelmi ömlengésnek: ezt a nemzedéket Október eszméje tette emberré, a mi életünk már e nagy, alig mérhető eszme szolgálatában telik el. Nem hála gyanánt; meggyőződésünk, tapasztalataink, szellemi ismereteink és a nemzet holnapjáért érzett felelősségünk alapján.

*

Lenin Októberének eszméje ötven esztendővel is mérhető. Olyan nagy korszellem ez, amely jövő századokra szólóan alakítja az emberiség sorsát. (Távol áll tőlem, hogy a katolicizmus-krisztusos ideológia erejét citáljam.) A mögöttünk levő fél évszázad elegendő bizonyítékot nyújt egy ilyen gondolat megfogalmazásához. Gyakorta éppen az a baj, hogy véges kis életünkhöz akarjuk mérni, és ez okozza a legtöbb összeütközést e ritka zseni eszméje és egy-egy nemzedék gyakorlati munkálkodása között. Úgy cselekedtünk néha, mintha nem az emberiség évszázadokra szóló sorsát formáló eszmével bánnánk, hanem valami divatos, rövid életű izmust kezelgetnénk, amely velünk él és hal. A véges egyéni létben történő gondolkodás alapján Lenin eszméjével ellentétes, annak és az adott társadalomnak ártó megoldások keletkeznek. Ennek legszomorúbb példája a mai kínai vezetőknek a tébolylyal határos praktikája, amelyben Marx, Lenin forradalmi eszméjéből nincsen semmi. A véges élet szűk szférájában gondolkozó ember szubjektív féjelme és hitelensége eluralta ott a társadalom igazgatását. A tamáskodásnak ez olyan fajta gondolat- és érzésvilága, hogy „nem tudhatom majd, mi jön utánam”. Csak szavakban vallom Október eszméjének az emberiség sorsát meghatározó erejét, de a gyakorlatban munkaképes évtizedemhez szabok mindent: ez a voluntarizmus egyik szülője, s a lenini hatalom torz értelmezése.

Az utánam jövőök is Október eszméjének munkálói, lehet, másként teszik mint mi, a maguk korához igazítják, s a következők újra másként. Biztosan másként cselekszenek, mert az igények, a társadalom fejlődését jelző törvényszerűségek nem statikus természetűek. Messzebb és mélyebbre látnak majd mint mi, hiszen kivirágzik gazdagon Lenin eszméjében fogant sok olyan tudományág, amely ma még a szárnybontogatásnál tart. S ez erősíti, gazdagítja Október eszméjét. Éppen ez az, amely Lenin gondolkodását világméretűvé avatta és avatja. Ezért érte el, rövid fél évszázad alatt páratlanul nagy hatását.

Amikor azt írom le, hogy Október eszméinek megértéséhez más dimenzióra is szükség van, nem adtam szabad utat azok számára, akik a gyakorlat erőfeszítéseit, milliók és milliárdok rendkívül nagy áldozatát — „minek annyira sietni” jelzővel illetik. Lenin eszméje a forradalmi gyakorlat útmutatója; az új gazdasági, társadalmi rend megvalósításának elmélete is. Október az eszme gyakorlati érvényesülése, amelyet Lenin bábáskodott a világra, sok millió orosz és más nemzeti-szerű munkással és muzsikkal! Sietős volt a dolga és ugyanolyan sietős a miénk is, mert világméretű osztályharcból áll a gyakorlat; Október eszméjének és gyakorlatának bástyás, fegyveres ellenségeivel kell küzdenie most még, a lét minden pillanatában! Bizony, nagyon sietős a dolgunk.

Október a hatalmat a dolgozó nép kezébe adta azzal, hogy védelmezze meg, mert veszélyben van. S a veszély múltával igazgassa saját dolgait. Lenin a proletariátus hatalmát eszköznek tartotta — mint ahogyan eszköz is. Elméletileg megalapozta, gyakorlatilag — a szovjetek hatalmával — megteremtette. Merő ellen-téte ez a tökéletes parlamentáris demokrácia hatalmának; az a hatalom cél! Míg Október eszméje a hatalom eszközeivel a hatalom megszűnésének folyamatát készíti elő, addig a burzsoá hatalom saját létének védelmét erősíti.

Az ember, rövid életének évtizedeivel mérve, vakvágányra viheti Október eszméjének ez a tételét is. A szinte kozmikus erejű és hatású lenini szellem életünk évtizedeire törpítése folytán szubjektíve kialakulhat olyan felfogás, hogy a hatalom eszközeivel kezdjük el a hatalom (az állam) megszüntetését, hogy hűek legyünk Lenin gondolataihoz. Pedig egy ilyen lépéssel éppen Október eszméjétől távolodnánk el. Nem a mi nemzedékünknek adja feladatul a történelem a hatalom természetes elhalásának, a társadalom öngazgatásának megoldását. Beteljesül Marx—Engels—Lenin gondolata, de ezt ne rövid időnkhez igazítva értelmezzük. (Még nem múlt el az a veszély, amely Lenin Októberére támadt.)

Hasonló módon a kitágult lenini eszmevilág értelmezési ferdeségeiből sarjad a kétféle hatalom közötti lényeges különbségeket elhomályosító gyakorlat. Plasztikusan Kína példázza ezt is, ott a hatalom néhány ember akaratának, elképzeléseinek megvalósítását van hivatva szolgálni. „Minden hatalmat a szovjeteknek” — ez nemcsak forradalmi, taktikai jelszó, hanem a proletárhatalom más minőségének a kifejezése. A hatalom ereje a tömegek aktív közreműködésével, döntési lehetőségeik méreteivel egyenes arányban áll. A „kulturális forradalom” nem a tömegek hatalomgyakorlásának módja, hanem szubjektív hatalmi érdekeknek alárendelt, meghatározott cél nélküli belső forrongás, a szocialista érdekek ellen, Október eszméjétől teljesen idegen módon. A tömegek alkotó, cselekvő erejének ily módon történő „lekötése” nem a lenini forradalom elméletén alapul.

Október eszméjét felfogni a jövőbe mélyedő és a múlt ahhoz mérten formáló elmével lehet. Milyen sok kínlódás, tapasztalat és gyötrelme kell ahhoz, hogy képesek legyünk megmérni egy tömör mondat értelmét. Pedig megtanultuk, kívülről tudjuk: „az elmélet vezérfonal a cselekvéshez”. Október eszméje nagyon alapos, mélyrehasító, önálló gondolkozást kíván. Két évtizednyi tapasztalat, Október eszméjében fogant munkának értékei, eredményei (stabil külső és belső viszonyaink) kellett ahhoz, hogy Lenin eszméjét fejtsük ki bátrabban, a gazdasági, társadalmi és szellemi életben. Megtehetjük; államunk, gazdaságunk szilárd, nemzetünk, népünk egysége erősödik. Elkezdődött már Lenin szellemének alkotó kibontása, megszabadultunk dogmák variálásának fogságától; ez érzékelhető életünk minden szférájában. Magabiztosan, illő és szükséges bátorsággal azonban csak az tud lépkedni, akinek megalapozottak az ismeretei, gyakorlati tapasztalatai, s aki Október eszméjét életével azonos síkon kezeli.

*

Ahogy nézem, lassacskán rám virrad. Fölhigult a tömör sötétség odakint. Térdeim elgémberedtek, nem érzem már a hideget. Újra a könyvekre terelődik a tekintetem. A második sorban falhosszant Marx—Engels—Lenin gondolatai könyvekbe kötve. A „kísérlet” már nemcsak Európát járta be, ott van mindenik kontinensen, s már nem is úgy mint eszme, lehetőség az élet változtatásához, sok helyütt már cselekvő erő gyanánt működik.

Elgondolom magamban, itt, a hajnali csöndességben, hogy a dédunokámat is elfelejtik már a rákövetkezők (hát még engem, hogy elfelejtenek), elviszi az enyészet ezt a szobát, új ház épül majd a mostani helyébe, de Október eszméjének parazsa-lángja akkor is oly hevesen izzik, mint ma. Szélesebb és mélyebb lesz a fűjtató torka; az egész világ szítja október eszméjének lángját.

Mit is csináltam én néhány évtizedemmel? Ha évszázadokkal mérem — így is szükséges mérni —, keveset, az elindulás körül segédkeztem, s ha alkotóképes esztendőimmel mérem: megtettem, amit elbírtam. Erre és ennyire voltam képes. (Első személy egyes szám — gondolataimban egyenlő azzal a gyereksereggel, amelyik október eszméjében kezdett eszmélkedni.) Szerencsésnek mondhatom magam, mert az emberiség sorsát, jövőjét egyengető eszme ismeretéhez jutottam, s egy piciny darabkáján a földnek, gyakorlati érvényesülésében én is közreműködtem.

Majd fölzaznak a szivárványos rakéták Moszkvában a Vörös tér fölött, örömtűzek lobogó lángja öleli át október három nemzedékét; dübörgő robajjal mennek el Lenin koporsója mellett (a mauzóleum előtt) az 1917 moszkvai proletárok fiai, unokái, fölzúgnak a tankok, rakéták, vijjogva fodrozzák a kék látóhatárt a repülőik; s a tribünön ott áll majd a nemzetközi kommunista mozgalom sok-sok képviselője... Ott a Kreml falánál — Október eszméjének szilárd bástyájánál.